

11.1 Kontinentální právní kultura

Tento systém **navazuje historicky na právo starého Říma**, během svého více než tisíciletého vývoje se však vyvinul natolik, že o kopii římského práva nemůže být řeč. Kontinentální systém práva překročil hranice římského impéria, protože jej najdeme nejen v kontinentální Evropě, ale v celé Latinské Americe, části Afriky, některých zemích Blízkého východu a v Japonsku.

Impulsem vývoje tohoto právního systému se stal rozvoj měst a obchodu ve 13. století, vznikající dualismus státu a církve, a v důsledku toho také práva kanonického a světského. V období roztržitosti s množstvím lokálních právních obyčejů se hledal nový impuls pro renesanci práva na prvních evropských univerzitách. Jejich cílem bylo nalezení určitých právních hodnot, formulace obecných právních principů (vázaných na filozofii a teologii), ukazujících soudcům, jak by měli spravedlivě rozhodovat a jakými obecnými normami je třeba se řídit ve svém sociálním chování.

Univerzity v Evropě tak postupně vypracovaly společné evropské právo založené na morálce. Žádná z těchto univerzit nezaložila svou výuku na místním obyčejovém právu (bylo totiž chaotické, rozdrobené, nestabilní a někdy i barbarské). Východiskem byla renesance římského práva, které svou dokonalostí vzbuzovalo obdiv jak profesorů, tak studentů. Poznání římského práva nebylo složité, protože justiniánské kompilace vykládaly podrobně jeho obsah v latině, která byla v té době jazykem univerzit. Na římském právu bylo založeno i právo kanonické.

Na univerzitách se tak vyučovala právní teorie založená na právu římském a kanonickém. Právní školy jednotlivých univerzit hledaly za pomoci starořímských textů **obecná pravidla**, která pokládaly za spravedlivá, aniž by se přitom zabývaly pozitivním právem.

Přirozenoprávní škola vítězila na univerzitách v 17. a 18. století opouštěním středověké scholastiky, systematizací práva, a zejména interpretací práva jako produktu vůle člověka a společnosti. Přirozenoprávní škola odtabuizovala sféru veřejné moci a aplikovala na výkon moci určitá pravidla, stanovila určité hodnoty a vymezovala metody činnosti.

Vyvrcholením dlouhodobé koncepce evropských univerzit se stalo **vypracování kodifikací**. Ty znamenaly pokus přenést ideální právo, založené na abstrakci a obecných principech a pojmech, do praxe. Významné evropské kodifikace vedly k určitému posílení evropského smyslu pro společenství svým soustředěním pravidel a jednotou či příbuzností svých koncepcí.

Kodifikace práva s přímým posláním působit jako pozitivní právo znamenaly vstup obecných koncepcí a pojmů přímo do právní praxe jednotlivých zemí. Touto asimilací s činností praktických právníků v podmínkách jednotlivých zemí byl podporován odklon od evropského universalismu a celkový příklon k diferenciaci a nacionalizaci evropského práva.

Prameny kontinentálního práva

Primárním pramenem práva je **právní normativní akt** nebo obecněji právní předpis. Jedná se o psané právo, kdy právníci hledají řešení právních kauz v textech vydaných právotvornou autoritou. Právní politika zastává koncepci usilující o kodifikaci, tedy shrnutí všech norem do jednoho rozsáhlého zákona. Tato tendence je zřejmá především v občanském právu, ale týká se také dalších odvětví.

V kontinentálním systému práva není právní pravidlo pouze prostředkem řešení jednotlivého právního případu, ale má obecnou povahu, která překrývá celé skupiny případů, jež řeší soudy. Na této povaze a **roli obecného právního pravidla** je založena jednota celého systému. Právní pravidlo, které postihuje určité a podstatné rysy společenských vztahů v určitých souvislostech, zbavuje právní praxi prvků, jež jsou zbytečné, přebytečné nebo odporující koncepci právního pravidla. Tento princip obecných pravidel vede v kontinentální Evropě k tomu, že východiskem práva jsou zákony jako nejobecnější normativní akty, ale také k tomu, že tyto zákony musí být často specifikovány a rozváděny sekundárními právními předpisy.

V zemích kontinentálního právního systému je méně právních pravidel než ve státech, kde jsou právní normy méně obecné a regulativně vstupují přímo až do detailů různých konkrétních situací. Koncepce obecného právního pravidla je také dobrým východiskem pro kodifikaci. Obecná norma nechává kontinentálnímu soudci určitou volnost, protože je formulována jako rámec pro nalezení práva a jako směrnice soudci, jak toto právo hledat. Je-li východiskem práva zákon, je zřejmé,

že zákonodárce nesmí jít do přílišných detailů, protože rozmanitost těchto detailů a jejich variabilita nejsou plně předvídatelné.

Soudní rozhodnutí v kontinentálním systému právo nevytvářejí, neboť úkolem soudce je pouze právo nalézat, ne jej vytvářet (soudce pouze „*iud dicit inter partes*“). Soudní rozhodnutí tedy zavazují pouze subjekty konkrétního řízení, nevytvářejí obecně závazné pravidlo, jako je tomu v anglickém právu. Určitou výjimku tvoří činnost ústavních soudů jako negativních zákonodárců.

Právní obyčej jako pramen práva má v zemích kontinentálního právního systému pouze okrajový a spíše doplňkový význam. Jeho použití je připuštěno jen tehdy, jestliže na něj zákon výslovně odkazuje. Právní věda má pak pouze úlohu nezávazného interpreta platného práva.

Subsystémy kontinentálního práva

U kontinentálního systému se dá rozlišit několik subsystémů: **francouzský** (Code civil 1804), **německý** (BGB 1896), **rakouský** (ABGB 1811), **švýcarský** (ZGB 1907), **skandinávský** (větší role soudcovské tvorby práva), **latinskoamerický** (vliv španělského a francouzského práva) a **socialistický**.

Vzhledem k podstatným odchylkám v oblasti sovětského práva vlastnického a obligačního a také k tomu, že tento systém po druhé světové válce ovlivnil nově vzniklé socialistické země (včetně Československa), bylo právo Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí uznáváno za **zvláštní systém socialistického práva**. Dnes nalezneme některé prvky tohoto subsystému pouze v zemích, jako jsou Čína, Kuba, Severní Korea nebo Vietnam.

Důležitým pojmem socialistického práva byl pojem vlastnictví. Soukromé vlastnictví bylo přejmenováno na „osobní“ vlastnictví, které nemohlo být využíváno jako zdroj příjmů. Mohlo sloužit pouze k uspokojování osobních potřeb. Zvláštním pojmem bylo „socialistické“ vlastnictví, které mělo dvě formy: družstevní (zejména v zemědělství) a státní (především v průmyslu). Skutečnou otázkou vlastnictví nebylo to, kdo majetek vlastní, ale kým a jak je tento majetek využíván.

11.2 Angloamerická právní kultura

Tento systém vznikl v Anglii a byl původně nazýván systémem **common law**. Toto označení však není přesné, neboť common law je pouze

částí tohoto systému. Cestou **kolonizace** se tento právní systém rozšířil do celé někdejší britské říše a je dodnes zachovávan i ve státech, které se z britského koloniálního panství osvobodily. Najdeme jej tedy především v Kanadě, Austrálii, na Novém Zélandu a také v USA. Ve Spojených státech se ovšem právní systém od původního anglického značně odchýlil.

11.2.1 Anglické právo

V užším slova smyslu můžeme za anglické právo považovat **systém soudcovského a z převážné části soukromého práva uplatňovaného v Anglii a Walesu** (od roku 1830). Není to tedy systém, který se vztahuje na celé Spojené království Velké Británie a Severního Irska. Naopak, nepsaná ústava Velké Británie je platná pro celé území státu, podobně jako většina psaného práva tvořeného britským parlamentem. Psané právo však tvoří také autonomní parlamenty Skotska, Severního Irska a Walesu v rozsahu své pravomoci, což způsobuje částečné rozdíly v právní úpravě.

Nejbliže k anglickému právu má právo Severního Irska a ostrova Man, které přes existující odchylky někteří autoři do anglického práva zařazují. Naopak právo Skotska a Normanských ostrovů (Jersey, Guernsey a několika dalších v průlivu La Manche) se během svého relativně autonomního vývoje od anglického práva odchýlilo, zejména z důvodu pronikání vlivu římského a kanonického práva od 16. století (především skotské právo).

Tyto oblasti můžeme označit za **právní enklávy**, které se vyvíjely historicky samostatně. Mají zvláštní status ve vztahu k právu Velké Británie a velmi silně jsou ovlivněny právem anglickým, kterému se podobají také formou, kdy jde též o právo precedenční. Rozdíly spočívají především v rozdílné koncepci, vlivu římského práva, jiném členění, jiných institutech apod.

Common law je právo, které se začalo vyvíjet ve 12. století jako právo nahrazující v celé Anglii dosavadní práva partikulární (odtud *common law* – právo obecné pro celou Anglii). *Common law* bylo právem, které aplikovaly královské soudy. Možnost občana obrátit se na soud nebyla v tehdejší době samozřejmým právem, ale privilegiem, které mu bylo poskytnuto kancléřem (tzv. *writ*). Právo, pro které neexistoval *writ*, nemohlo být u královského soudu uplatněno (ještě v roce 1832 existovalo pouze 76 *writů*).

Čím složitější se stával společenský a hospodářský život, tím více bylo sporů, pro které neexistovaly *writy*. Hrozba ustrnutí a konzervace vývoje práva vyústila ve vytvoření konkurenčního právního systému. Lidé se pak v takových případech obraceli přímo na krále a ten svěřoval rozhodování Lordu vysokému kancléři, který rozhodoval podle „spravedlnosti“ (*equity*). Pro rozhodování podle *equity* se vytvořily zvláštní **soudy kancléřské**.

Vedle pravidel *common law* se tak vytvořila pravidla *equity*, která doplňovala a korigovala primární zásady *common law* („*equity follows the law*“). V roce 1875 došlo k velké soudní reformě, která odstranila formální rozdíly mezi soudy královskými a kancléřskými. Všechny anglické soudy tak mohly začít aplikovat jak pravidla *common law*, tak pravidla *equity*.

Prameny anglického práva

Soudcovské právo

Nejdůležitějším pramenem anglického práva je **soudní precedens**. Precedens není výlučným pramenem práva, ale je pramenem, který je pro tuto právní oblast charakteristický. Jeho podstatou je to, že rozhodnutí vyššího soudu, který je oprávněný vydávat precedenty, se stává závazným v případě analogických případů podobných svojí skutkovou podstatou i pro budoucnost. Tím se vlastně stává pramenem práva. Tato skutečnost se odráží v povaze právní normy v anglickém právu, která je kazuistická.

Anglické právo bylo vytvořeno postupně od precedentu k precedentu, kdy pro každý nový případ se použilo staré řešení, které bylo rozumné zachovat. Tento způsob tvorby se prosadil díky zásadě *stare decisis*, podle které precedens zavazuje soud, který ho vydal, aby setrval při svém právním názoru i v budoucnosti, a zavazuje všechny soudy nižší. Tuto zásadu prosazoval už Henry de Bracton ve 13. století, kdy žádal v případech podobných kauz rozhodovat podobně jako v kauzách už vyřešených.

Zpočátku byla závaznost precedentu chápána poměrně volně, až v 19. století se v anglickém právu prosadil **princip striktní závaznosti precedentu** i pod vlivem rozhodnutí Sněmovny lordů, která v roce 1898 vyhlásila svoje rozhodnutí za závazné také pro sebe. Zjednodušeně můžeme princip *stare decisis* vyjádřit jako povinnost rozhodovat o kauzách se stejnými relevantními fakty stejným způsobem. Ve 20. století se vytvo-

řila pevná pravidla této doktríny, podle kterých může soud odmítnout následovat precedens jen z kvalifikovaných důvodů.

Současná anglická právní teorie zároveň chápe sílu závaznosti precedentu dvojím způsobem – ve striktní formě a ve volné formě. **Striktní precedenční doktrína** zavazuje soudce následovat předcházející rozhodnutí i v případě, že s ním nesouhlasí.

Volná precedenční doktrína znamená, že soudce sleduje určité rozhodnutí proto, že mu přikládá velkou váhu, a to do té doby, dokud ho pokládá za správné. Toto volné chápání závaznosti precedentu umožňuje, aby byly brány do úvahy i rozhodnutí přijatá v jiných státech (když není domácích závazných precedentů) v rámci angloamerického právního systému, což v tomto systému není neobvyklé.

Ve smyslu striktní precedenční doktríny mohou být závazná jen rozhodnutí nadřízených soudů v rámci jedné soudní hierarchie. Vznik moderní podoby pravidel závaznosti se datuje vydáním zákonů o soudnictví (Judicature Acts 1873–1875). Platí takto:

- **Rozhodnutí Nejvyššího soudu** (*Supreme Court of the United Kingdom*, do října 2009 Sněmovny lordů), která jsou závaznými precedenty pro všechny ostatní soudy i pro Nejvyšší soud samotný. Závaznost vlastních rozhodnutí pro Sněmovnu lordů byla bezvýhradná do roku 1966, poté získala sněmovna limitovanou možnost vlastní právní názor změnit.
- **Rozhodnutí Odvolacího soudu** (*Court of Appeal*), které je závazným precedentem pro všechny nižší soudy i pro Odvolací soud samotný, s výjimkou trestních věcí. Tento soud se tedy nemůže od vlastních rozhodnutí odchýlit (může je však „odlišit“).
- **Rozhodnutí Vysokého soudního dvora** (*High Court of Justice*), které musí být následováno všemi nižšími soudy. Mezi jednotlivými odděleními tohoto soudu (Královský soud, Soud Lorda kancléře, Rodinný soud) precedens závazný obligatorně není, avšak má velkou přesvědčovací sílu. Precedens vytvořený jedním oddělením soudu je tak zpravidla následován i zbývajícími odděleními a stejný vztah platí i mezi jednotlivými odděleními a Korunním soudem (*Crown Court*).

Jen tato uvedená rozhodnutí jsou skutečně závazná, tvoří tzv. *binding precedents*. Jiná rozhodnutí, která nejsou závazná, mohou působit svojí

přesvědčovací silou, a v případě, že není závazných pramenů práva, je lze následovat v důsledku volné precedenční doktríny.

Právní závaznost se zpravidla netýká celého rozsudku. Rozsudek jako takový zavazuje jen strany ve sporu a odpovídá kontinentálnímu pojmu *res iudicata*. Samotný rozsudek je dále komentován a tento komentář často podstatným způsobem přesahuje rámec daného případu. Názory v něm uvedené představují zpravidla komplexní rozbor problému, často zahrnují i historický vývoj, porovnání úpravy v dalších zemích, ale též osobní názory soudce. Závazná je potom jen ta část odůvodnění rozsudku, ve které je formulováno vlastní pravidlo chování, nazývaná *ratio decidendi*.

Vlastní právní norma přitom nemusí být v textu odůvodnění zřetelně zvýrazněná a formulovaná jako pravidlo, často se vyvozuje a hledá v textu, přičemž se využívá zejména technika abstrakce a generalizace, což není vždy jednoduché. Je pravidlem, že soudy vytvářející precedenty právně zdůvodňují svoje rozhodnutí prostřednictvím *ratio decidendi*, a to přesto, že angličtí soudci nemají povinnost zdůvodňovat své rozhodnutí. Vedle těchto zavazujících, nosných důvodů rozhodnutí může rozhodnutí obsahovat i nezávazné úvahy soudce, nazývané *obiter dictum*, které jsou pro rozhodnutí věci irelevantní. Formálně nejsou obě části odlišeny a je vždy úlohou dalšího soudce najít normativní část rozsudku a odlišit ji od nepodstatných úvah.

I když platí zásada závaznosti precedentu, neznamená to, že anglický soudce je precedentem absolutně svázaný. Soudce má v podstatě tři možnosti – přijme a aplikuje precedens, odliší případ od kauzy uvedené v precedentu a zdůvodní tento postup, anebo výjimečně zruší precedens a vytvoří nový. Důležitým principem soudcovského práva je princip hledání rozdílů a odlišení, který představuje značné oslabení zásady závaznosti precedentu.

Umožňuje ho institut *distinctions*, který dovoluje soudci, aby po prozkoumání okolností případu rozhodl, zda určitý konkrétní případ, o kterém rozhoduje, spadá pod konkrétní precedens, anebo ne. V případě, že objeví rozdíl způsobující, že skutková podstata, která se zdála podobná, je přece jen jiná, rozhodne věc nezávisle na původně uvažovaném precedentu tak, aby rozhodnutí sporu bylo „rozumné“. Zároveň se od něj vyžaduje odůvodnění, proč se od precedentu odchyluje. Současná doba vyžaduje větší flexibilitu, a proto se metoda odlišení uplatňuje ve větší

míře. Podstatné změny v anglickém právu se tak dějí převážně cestou odlišení, a to i v případech precedentů starých několik set let (věk přitom nijak nesnižuje závaznost precedentu).

Při odchýlení se od precedentu anebo případném zrušení se jako pomocné argumenty často využívají tzv. *dissent* – nesouhlasné názory soudců obsáhnuté v odůvodnění rozsudků přijímaných při většinovém rozhodování. V případě neodůvodněného nerespektování autority precedentu nenastupuje automaticky jako sankce neplatnost rozhodnutí, neboť zásada nezávislosti soudce nemůže být ignorována. Rozsudek může být korigován až v opravném řízení a zpravidla bývá podroben kritice právníkové veřejnosti.

Precedenty jsou evidovány v různých sbírkách, oficiálních i neoficiálních, z nichž nejznámější jsou *Law Reports* a *Law of England*. Citují se jmény stran spojenými zkratkou v. (versus), dále se uvede zkratka soudu, rok a číslo jednací. Častěji se objevující precedenty vytvářejí tzv. *leading cases* (hlavní případy pro určitou věc).

Zákonné právo

Zákonné právo (*statute law*) v dějinách Anglie představují do období vytvoření parlamentu **královské zákony**; později realizoval zákonodárnou činnost **panovník spolu s parlamentem**. Jednalo se především o veřejnoprávní akty, ale objevily se i zákony soukromoprávní povahy. Přesto zůstalo anglické soukromé právo právem soudcovským a zásahy zákonodárce do této sféry byly nadále velmi sporadické.

V období průmyslové revoluce a rozvoje moderních občanských vztahů se ukázala potřeba **reformy anglického práva**. Pomalá reforma začala v roce 1820. V tomto období se zároveň objevily úvahy o možné kodifikaci anglického práva (Jeremy Bentham), které však nenašly odezvu. Částečná kodifikace se realizovala až po roce 1860 v tzv. *consolidation acts*, které byly kompilacemi mnoha zákonů v jednom dokumentu, příp. spojovaly psané a nepsané soudcovské právo v jedno dílo. Po roce 1914 se zintenzívnila zákonodárná činnost anglického parlamentu, což souvisí se snahami vytvořit společnost s větším smyslem pro sociální spravedlnost.

Přes rozvoj zákonodárství zůstává pro Angličany těžké přejít od kaзуistického práva precedentů k právu, které řeší problémy všeobecně. Zákon se nepovažuje za běžnou formu vyjádření práva, předpokladem

jeho integrace je až jeho výklad soudem a chápe se často jen jako **základ soudcovské normotvorby**.

Legislativa má sice přednost před soudními rozhodnutími, ale pokud není aplikovaná a nebyla důvodem určitého rozhodnutí, pokládá se jen za deklarovanou. Je **dotvářena soudním rozhodnutím**, které má i v případě *statute law* v praxi větší relevanci než právo psané. Princip *stare decisis* se vztahuje i na aplikaci zákonného práva. Po aplikaci zákonné normy soudem se na základě ní přijaté rozhodnutí stává bezprostředním pramenem práva – tj. byl vytvořen precedens, který interpretuje zákon, a původně zákonná norma je v dalších případech následována jako precedens.

Ve Velké Británii je velmi rozšířené **delegované zákonodárství**. V podstatě jde o právo, které vytvářejí určité osoby nebo instituce, na které parlament delegoval svoji všeobecnou zákonodárnou moc. Platně přijaté předpisy delegované legislativy mají stejnou právní sílu a účinky jako zákony parlamentu, které jim tuto právní sílu propůjčily, ale jen v rozsahu, který vymezily ony zákony.

Množství přijímané delegované legislativy vysoko převyšuje množství parlamentních zákonů. **Tyto právní předpisy nesmí odporovat zákonům**, jejich platnost může být v případě nesouladu napadnutá přímo žalobou u Vysokého soudního dvora z důvodu, že byl právní akt přijatý *ultra vires* (nad pravomoc svěřenou zákonem), anebo mohou být napadnuté nepřímou tak, že je napaden určitý individuální právní akt přijatý na jejich základě.

Vztah mezi uvedenými dvěma prameny práva (psaného a soudcovského) se řeší pod vlivem principu suverenity parlamentu. Už William Blackstone řešil otázku případného konfliktu *common law* a zákonů tak, že ***common law* má ustoupit zákonu**. Tato zásada se prosazuje v současnosti jako základní ústavní princip, podle kterého zákony přijaté parlamentem musí být aplikovány, přičemž v případě jejich konfliktu s *common law*, *equity*, prerogativem panovníka, anebo dokonce s mezinárodní smlouvou mají zákony parlamentu přednost.

Další prameny anglického práva

Ve středověku byly **právní obyčeje** hlavním pramenem anglického práva. Dnes však mají jen **druhořadý a velmi omezený význam**, protože přestaly být užívány. Jakmile obyčej použije pro své rozhodnutí vyšší

soud, přestane existovat jako právní obyčej a stává se součástí soudcovského práva, kterým je konzumován, a nadále působí již jen jako soudní precedens.

V současnosti existují dvě významnější formy právních obyčejů. **Všeobecné obyčeje říše** (*general customs of the realm*) dnes většinou platí již jen v oblasti práva ústavního, jinak byly většinou pohlceny *common law*. **Místní obyčeje** (*local customs*) jsou pramenem práva jen v případě, že se odchyľují od *common law* a přitom neodporují jeho duchu. Požadavky, aby byl místní obyčej uznán soudem za platný, jsou následující:

- musí existovat již „od nepaměti“ – musel existovat již před rokem 1189; důkaz o tom je téměř nemožný, a tak postačuje, potvrdí-li se jeho existence v živoucí paměti místních osob, a pokud obyčej někdo popírá, musí prokázat, že nemohl existovat již ve 12. století,
- musel být během celé této doby uznáván a vykonáván bez přerušení,
- musel být vykonáván za všeobecného konsensu, bez zpochybňování, pokojnou cestou, nesmí být nikomu vnucován násilím,
- musí být uznáván a pocítován jako obecně závazný, nikoliv jako dobrovolný,
- musí být určitý a schopný přesné právní definice,
- musí být konzistentní – v souladu s jinými obyčejí a kompatibilní se zákony,
- musí být rozumný (*reasonable*).

Právní literatura se sice většinou uvádí jako pramen práva, nedá se však o ní jednoznačně říct, že by skutečně měla povahu pramene práva. Má spíše charakter podepření soudcovského názoru. Pokud se přesto uzná za pramen práva, je to pramen podružnějšího významu. Nejedná se však o současnou právní literaturu, ale pouze o **několik věhlasných právnických děl** dávné minulosti, označovaných jako *books of authority*.

První uznávanou *book of authority* je dílo Ranulfa de Glanvill, *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae*, z 12. století, které obsahuje systematizaci tehdejších existujících *writů*. Ve 13. století k ní přibylo dílo Henryho de Bractona, *De legibus et consuetudinibus Angliae*, cenné především tím, že je v něm zpracováno více než 2 000 precedentů. Dále sem patří dílo Thomase Littletona, *The Tenures*, z poloviny 15. století a dílo sira Edwarda Cokea, *Institutes of the Laws of England*, z let 1628–1641.